

Dansk landbrugs fremtid

Andelsbrug eller forpagtere for fødevarekoncernerne?

Brandt, Jesper; Folving, Sten ; Rasmussen, Rasmus Ole

Published in:
Geografisk Orientering

Publication date:
1979

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J., Folving, S., & Rasmussen, R. O. (1979). Dansk landbrugs fremtid: Andelsbrug eller forpagtere for fødevarekoncernerne? *Geografisk Orientering*, 1979(4), 119-123.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Dansk landbrugs fremtid: Andelsbrug eller forpagtere for fødevarerkoncernerne?

JESPER BRANDT, STEN FOLVING OG RASMUS OLE RASMUSSEN

Denne artikel om dansk landbrugs fremtid skal tages om et let provokerende debatoplæg til Geografweekenden 1979.

Der er meget, der tyder på, at dansk landbrug befinder sig ved en korsvej, hvor ikke mindst lovgivningen omkring ejendomsformerne kan blive afgørende for hele udviklingen i landbrugssektoren. Derfor bør diskussionen om de fremtidige ejendomsformer i landbruget ikke gå stille af på weekenden. Og naturligvis heller ikke i skolernes undervisning, hvor landbrugets strukturudvikling er et emne, der med god grund ofte tages op i geografiundervisningen.

Dansk landbrugs udvikling i nyere tid hænger snævert sammen med andelsbevægelsen, der slog stærkt igennem indenfor forædlingen af landbrugsprodukter i slutningen af 1800-tallet. At denne form for kooperation viste sig i Danmark i langt højere grad end andre steder i Europa skal bl.a. ses i sammenhæng med brugsstrukturen, som den så ud på den tid: I Danmark var størstedelen af brugene små og mellemstore, mens store gårde og godser var af mindre betydning end de fleste andre steder i Europa. Netop den ensartede brugsstruktur har gjort det lettere at få etableret forædlingsvirksomheder på andelsbasis mellem lige partnere ud fra principet: én mand, én stemme.

Derimod er andelsbruget endnu ikke slået an i selve den primære landbrugsdrift, der udelukkende er baseret på familiebrug. Der kan peges på flere årsager til dette: Vigtigst er nok, at det mindre, blandede brug konkurrencemæssigt har stået som en ganske hensigtsmæssig økonomisk enhed i forhold til en mere specialiseret stordrift, hvad f.eks. husmandsbevægelsens succes har været et udtryk for. Efter at mekaniseringen af landbruget for alvor slog igennem fra omkring 1960, er situationen imidlertid blevet en ganske anden.

Mekaniseringen gav i starten ophav til maskinfællesskaber, hvis funktioner i løbet af 60'erne dels blev overtaget af private maskinstationer, dels overflødiggjort ved enkeltbrugenes øgede økonomiske muligheder for selv at indkøbe maskinerne. Især har den seneste udvikling i 70'erne med omfattende mekanisering af staldarbejdet skabt teknisk-økonomisk grundlag for en vidtgående specialisering blandt enkeltbrugene, oprettelse af fællesstalde og på det seneste enkelte forsøg med andelsbrug. Interessen for andelsbrug skyldes dog i høj grad også andre faktorer:

1. De stadigt stigende jordpriser, der har gjort det vanskeligt for unge landmænd at etablere sig.

2. Den oftest meget lange og ubekvem arbejdstid i enkeltbruget.

3. Vanskeligheder ved fridage og ferier og ikke mindst i forbindelse med sygdom. Disse problemer er blevet stadigt skærpede, fordi driften i stigende grad påhviler en enkeltperson fremfor hele familien.

4. Lang arbejdstid og binding til gården medfører kulturel afsondring, der yderligere øges på grund af serviceerhvervenes og -funktionernes koncentration i de større byer.

Når forsøgene med etablering af andelsbrug har været så få hidtil, hænger det sammen med lovens stærke favorisering af enkeltbrugene samt landbrugsskolernes ensidige påvirkning i retning af familiebrug. Som begrundelse herfor angives ønsker om at bevare dansk landbrugsjord for danske bønder dels overfor udlændinge, dels overfor industrien. Det er dog næppe hele forklaringen: Der er ikke tvivl om, at enkeltbrugene

ne i lang tid fremover vil være den dominerende brugstype i Danmark. Men tendensen i udviklingen peger klart imod øget samarbejde i produktionen: Spørgsmålet er, hvilken form for samarbejde, der vil slå igennem. Her står groft taget to veje overfor hinanden:

A. På den ene side et *samarbejde* mellem lige partnere i form af landbrug, som samarbejder inden for mere eller mindre omfattende dele af driften.

B. På den anden side *kontraktproduktion* med de store selskaber inden for den videre forarbejdning af landbrugsvarer, hvor der ikke bliver tale om lige partnere, men derimod den enkelte landmand overfor et stort firma.

Hovedaktørerne inden for disse forskellige tendenser præsenterer begge på for en ændring af den nuværende lovgivning, og landbrugsministeriet har da også nedsat et udvalg, som skal fremkomme med et forslag til ændringer. Udvalgsbetænkningen er gået i trykken, og landbrugsministeren vil have redegjort for udvalgsarbejdet overfor offentligheden, når denne artikel læses. Vanskelighederne i udvalgets arbejde er ikke blot af teknisk art, men hænger i høj grad sammen med de forskellige interesser, der gør sig politisk og økonomisk gældende, såvel her i landet, som i EF-sammenhæng. Kort sagt: Der er fare for at prisen for andelsselskabsformen skal være, at man også accepterer, at industrien skal kunne vinde indpas i landbruget, ved at oprettelse af aktieselskaber inden for den primære landbrugsproduktion bliver lovlige.

Spørgsmålet debatteres kraftigt i landbrugskredse for tiden, ikke mindst fordi mange nyuddannede landmænd ser meget positivt på tanken om andelsbrug, og der i de sidste år er oprettet nogle stykker i Jylland. De fungerer som andelsbrug, men har juridisk været nødt til at virke som interessentselskaber, med de ulemper dette giver i forbindelse med generationsskiftet. Landbrug som interessentselskab må drives med op til 5 interessenter.

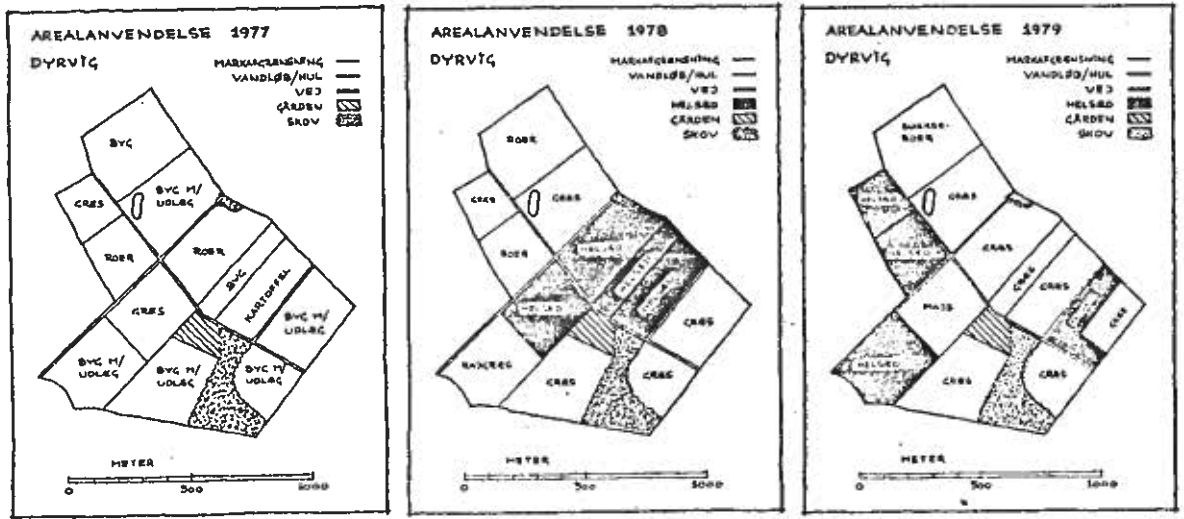
Vi skal i det følgende præsentere to andelsbrug, og nogle af de erfaringer, de er ved at indhøste om andelsbrugets fremtidsmuligheder.

Andelsbruget Dyrvig (ca. 10 km v. for Sdr. Omme)

Andelsbruget Dyrvig blev oprettet i marts måned 1977 af fire personer, hvoraf tre var færdiguddannede landmænd og den fjerde gik på landbrugsskole. Indtil overtagelsen havde bruget været drevet af en enkelt landmand sammen med to andre brug - et totalareal på 275 ha. Men på grund af økonomiske vanskeligheder så ejeren sig nødsaget til at sælge ejendommen og opsigte forpagtningerne, og de fire erhvervede sig da bruget Dyrvig på 94 ha. Købssummen beløb sig til 1.825.000 kroner og omfattede kun jord og bygninger. Gården blev overtaget uden maskiner, dyr m.m.

Da etableringslån i henhold til gældende lov ydes til brug og ikke til personer, fik man kun ét etableringslån på 112.000 kr., hvoraf halvdelen blev stillet til rådighed i 1978, mens den anden halvdel bliver udbetalt i løbet af 1979, når sidste andelshaver har erhvervet det grønne bevis.

Fig. 1. Arealanvendelse 1977-79. Dyrvig. Høstet er korn (byg og havre), der høstes grønt til ensilage.

Tidligere drift

Indtil overtagelsen af bruget havde ejeren endvidere rådet over to andre brug. Hovedproduktionen havde været byg og kartofler, og begge produktionsgrene havde været fuldmekaniseret, således at det kunne drives af en enkelt sammen med nogen medhjælp, herunder unge og børn - altså en meget arbejds- og arealekstensiv drift. Foruden agerbruget havde der været løsdrift af ca. 100 stk. fedekreaturer samt en mindre svinebesætning (ca. 100 stk.) og nogle vildsvin. Bruget havde endvidere fungeret som maskinstation i forbindelse med ammoniaknedfældning, mejetærskning og kartoffeloptagning.

Nuværende drift

Efter brugets omdannelse til andelsbrug blev driften lagt radikalt om. Målet var at etablere en driftsform, som kunne sikre såvel udkomme som arbejde for de fire andelshavere, og dette betød således en intensivering.

Bruget skulle bygges op omkring malkekvæg og med markproduktion til delvis dækning af grovfoderbehov.

De eksisterende staldbygninger blev sat i stand, og der igangsattes herudover et staldbyggeri til 200 årskøer (d.v.s. 200 malkekøer plus tillæg på 66 småkalve og 88 kvier). Alt byggeri blev finansieret gennem lån, ligesom der blev lånt penge til etablering af den nødvendige maskinpark, f.eks. traktorer, malkeanlæg, grønthøstere, selvkørende vandingsanlæg m.m.

Markafgrøderne er rettet mod en delvis dækning af grovfoderbehovet, og foruden roer, græs og korn som

høstes grøn (høstet), har man forsøgt sig med majs. Gårdens markproduktion kan dog ikke dække hele behovet til foder, og man må i år således indkøbe foder for ca. 700.000 kroner.

Planer for produktionen

Det centrale i driften - også fremover - skal være køholdet, og man er derfor startet på at opbygge endnu et staldanlæg beregnet til 225 stk. kvæg, som skal være færdigt i løbet af det næste år. Men denne udvikelse har nødvendiggjort yderligere arbejdskraft på gården, og man har derfor kontakten en femte-mand, som er startet pr. 1. august.

Brugets økonomi

Den samlede gæld, som andelsbruget skal forrente og afdrage beløber sig på nuværende tidspunkt - inklusive anskaffelsessum på 1,825 mio. kroner - til ca. 5 millioner kroner, og det betyder med det nuværende høje renteniveau, at bruget årligt skal hjembringe omkring 460.000 kroner til renter og afdrag før der bliver noget til nyinvesteringer, vedligeholdelse, løn o.s.v.

Fordeling af arbejdsopgaver

Da moderne landbrug kræver stadig større mål af specialkundskaber har man på bruget valgt at operere med en vis ansvarsfordeling. Indtil nu har to mand dækket alt arbejdet med kvægholdet, den ene har sørget for malkning, den anden for fodring. Tredie mand har klaret markarbejdet og lidt byggeri, medens fjerde mand har bygget og udført maskinstationsar-

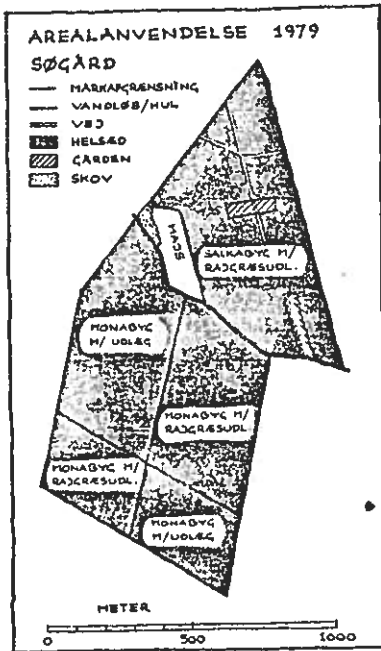
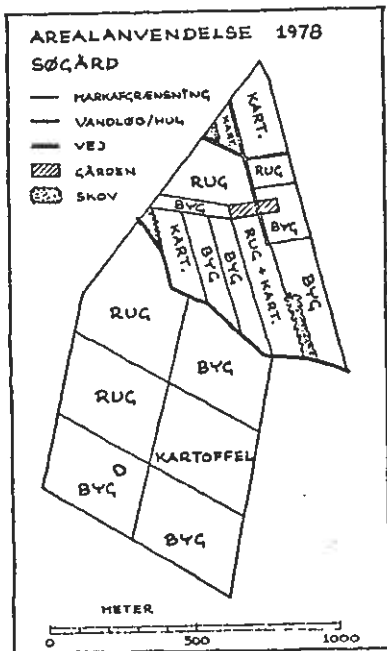

Fig. 2. Arealanvendelse 1978-1979. Søgaard.

Andelsbruget Søgård (ca. 3 km s. for Sdr. Felding)
Da otte personer fandt sammen og købte Søgård i marts måned 1979, stod man ikke helt uden erfaringer med opbygning af andelsbrug. Fire af de medvirkende havde allerede i 1976 etableret et mindre andelsbrug i Salling, som imidlertid var blevet for lille, og man ledte derfor efter et større brug, som kunne give reelle udviklingsmuligheder.

Søgård havde indtil overtagelsen været drevet som et enkeltbrug, og bestod af gårdens 100 ha, hvoraf 50 ha var nyopdyrket, samt 24 ha forpagtet. Men ejeren var efterhånden kommet i økonomiske vanskeligheder, hvorfor han så sig nødsaget til at sælge.

Gården med 100 ha, nyt stuehus, en lang række maskiner, bl.a. en ny kartoffeloptager, vandingsanlæg m.m. blev overtaget for 2.400.000 kroner, hvoraf de 600.000 dækkede løstøret.

Tidligere drift

Den tidligere ejer af Søgård var ene om driften, og havde derfor sigtet mod fuld mekanisering af produktionen, som bestod af korn og kartofler.

Nuværende planlagt drift

Ligesom på Dyrvig, sigter man på Søgård mod en opbygning med kvæghold (malkekvæg) som et centralt element. For øjeblikket har man 75 kvier og arbejder på at bygge en stald til 180 årskøer.

Markafgrøder rettes fremover mod at dække kvægholdets grovfoderkrav; man har f.eks. sået 5 ha med majs. Men man sigter også efter at udbygge markproduktionen med forskellige arbejdskræftintensive afgrøder, f.eks. grove grøntsager som porrer, selleri o.lign., samt eventuelt drivhuse.

Arbejdsfordeling

Den planlagte intensivisering skulle sikre flere ar-

bejdspladser på bruget. Man er for øjeblikket 8 personer, som har følgende ansvarsområder: 3 i staldene, 2 i marken, 2 under uddannelse (landbrugsskole og landbohøjskole) og én i huset. Denne ansvarsfordeling hænger først og fremmest sammen med faglige interesseforskelle.

Brugets økonomi

Med en anskaffelsessum på 2.400.000 kroner og forventede byggeomkostninger til staldanlæg på op mod 3 millioner kroner, skal bruget svare renter og afdrag på 740.000 kroner.

Kooperation mellem brugene

At brugene Dyrvig og Søgård ligger tæt ved hinanden er ikke planlagt. Dyrvig var veletableret, da de 8 fra Søgård søgte efter deres nye brug; men det forhold, at man i Vestjylland kan finde gårde på den rigtige størrelse, som var til salg har medført, at andelsbruget er startet her.

Da man nu er kommet til at ligge tæt ved hinanden, har man planer om at udnytte naboskabet gennem et vist maskinfællesskab. Man har således talt om i fællesskab at anskaffe en nedfælder til gylle, en finsnit-ter og en rundballepresse - alt sammen maskiner, som de enkelte brug ikke kan udnytte fuldt ud.

Muligheden for maskinfællesskab og gensidig hjælp har derimod været en væsentlig årsag til, at der pr. 1. august er etableret endnu et andelsbrug 4 km syd for Dyrvig, ved Barslund.

Til Barslungård hører 60 ha, kostald til 50 køer, de nødvendige maskiner og et stort stuehus, som tilsammen er købt for 1,3 mill. kroner kontant.

De tidligere ejere er ældre folk, som har haft gården bortforpagtet de sidste 5 år, men som nu har solgt af helbredsmæssige grunde.

Det er planen at starte med en malkekvægsbesæt-

bejde for andre brug. Den femte mand, som skal indgå i bruget, skal også deltage i staldarbejdet.

Ansvarsfordelingen har i praksis vist sig at fungere godt, dels fordi ansvaret og arbejdsbyrden fordeles rimeligt, og dels fordi der herigennem kan tilgodeses forskellige faglige interesser. Men ansvarsfordelingen hindrer ikke, at de enkelte har mulighed for at holde fri. Når én holder fridag, dækker de øvrige hans arbejdsområde. I det sidste halve år har man kørt med 2½ fridag pr. måned pr. person, men fra november - når femte mand er i funktion på bruget - regner man med at hæve fridagsantallet til 4 dage pr. måned samt en ferie på 5 dage til vinter.

Nogle vigtige fordele ved andelsbruget

Begrænsede etableringsproblemer: Første gang et andelsbrug etableres, vil der være næsten de samme økonomiske problemer som i enkeltbruget - kun er man flere om at dele dem. Dog vil der kunne spares lidt ved bedre udnyttelse af maskiner. Men ved en fremtidig udskiftning af personer i bruget, vil den enkelte kun skulle skaffe en vis indskudssum for at begynde - han/hun skal ikke alene binde sig til så enorme gældsbyrder som den nyetablerede enkeltlandmand.

Kortere arbejdstid: På grund af stordriftsfordele vil arbejdstiden i andelsbruget blive kortere.

Bedre arbejdstidsbetingelser: På enkeltbrug med kvæg skal landmanden være på gården praktisk taget hele døgnet. I andelsbrug vil man kunne arbejde på skift.

Bedre feriemuligheder: Også ferieafløsning vil kunne klares internt i andelsbruget. På enkeltbruget er det behæftet med omkostninger til husbond afløser at holde ferie, i den udstrækning det overhovedet er muligt at få en.

Bedre livslønsfordeling: På enkeltbrugene vil lønnen til den nyetablerede landmand - hvis der overhovedet er penge til overs - være ringe, medens den vil stige efterhånden som gælden betales. På andelsbrug vil man allerede, når man starter som landmand, kunne regne med en rimelig løn, fordi man kun skal erhverve en andel i bruget.

Perspektiver

Selv om etableringen har været hård og omkostningsfuld, og selv om bruget ved overtagelsen havde vist sig urentabelt, så står det på nuværende tidspunkt klart, at forsøget vil lykkes. Der kan for øjeblikket udbetales kr. 2.500,- til hver andelshaver pr. måned, efter at de nødvendige penge til renter, afdrag, skatter, vedligeholdelse, nyinvesteringer, foder m.m. er betalt. Det synes ikke af meget, men er dog mere end den gennemsnitlige løn i de familiebrug, der er oprettet i 1970'erne. Og selv om arbejdsdagene er lange - ofte op mod 11 timer - og fridagene få i forhold til, hvad kendes fra andre erhvervsgrupper, så er der en begrænset arbejdsdag, og der er fridage - et forhold, som er ukendt blandt nyetablerede landbrugere.

Bedre efteruddannelsesmuligheder: På enkeltbrugene vil efteruddannelse være behæftet med samme problemer som gælden for ferier. På andelsbrug vil efteruddannelse kunne lade sig gøre.

Begrænset isolation: På enkeltbrugene vil man som regel være isoleret i produktionsprocessen. På andelsbrug vil man daglig komme i kontakt med andre.

Større socialt samvær: Ved udviklingen af enkeltbrugene i retning mod større og større enheder, er der en tendens til social isolering - en isolering, som rammer børnene i størst omfang. I andelsandbruget vil man lettere kunne forhindre denne isolering, fordi der er flere mennesker samlet.

Bedre mulighed for organisationsarbejde: Karakteristisk for den nuværende udvikling i landbrugsorganisationerne er, at det i overvejende grad er ældre landmænd, der overhovedet har tid til at deltage. Ved etablering af andelsbrug, vil der være mulighed for en større aldersspredning.

Mulighed for specialisering: I enkeltbrugene skal den enkelte kunne dække alle arbejdsopgaver. På andelsbruget vil der i højere grad være mulighed for en vis specialisering efter faglige interesser og kunnen.

Ophævelse af landbruget som mande-erhverv: Ved etablering af andelsbrug vil man ved en arbejdsfordeling og mulighed for barselsorlov kunne ophæve landbruget som rent mande-erhverv.

ning på 50 jerseykøer. I 1980 skal der bygges ny stald til 120 jerseykøer. Med det nye produktionsanlæg vil der være 4 arbejdspladser.

Økonomiske sammenligninger af enkeltbrug og andelsbrug

Det er naturligvis vanskeligt at lave realistiske sammenligninger af økonomi og arbejde mellem enkeltbrug og andelsbrug, så længe andelsbrugene er på begynderstadiet. På grundlag af bl.a. de arbejdsnormer, som landøkonomisk driftsbureau udarbejder, kan der imidlertid laves teoretiske sammenligninger.

En studiekreds på Kalø landbrugsskole har således i vinteren 1978-79 lavet en lignende undersøgelse, hvor de sammenligner et brug med en mands arbejdskraft, 40 køer og 25 ha med et andelsbrug med 4 mands arbejdskraft, 160 køer og 100 ha. De kommer til det resultat, at landmanden i enkeltbruget dagligt skal arbejde 12 timer om dagen, mens arbejdsdagen på andelsbruget kun vil blive 7 timer. Endvidere kommer landmanden i enkeltbruget til at forrente 200.000 kr. mere årligt end andelsbrugene.

Andelsbrug er ikke blot et økonomisk spørgsmål

Det var konkurrencen på det internationale marked i slutningen af forrige århundrede, der gjorde det nødvendigt at omlægge den danske landbrugsproduktion fra korn til forædlet animalsk produktion. Andelsbevægelsen var et afgørende økonomisk middel i denne omstilling.

Men økonomi gjorde det ikke alene. Andelstanken var uvant på den tid, og bestemt ikke noget, der støttedes af samfundets magthavere, slet ikke af gods-ejerne og den begyndende levnedsmiddelindustri, der naturligvis ikke var interesseret i at få konkurrence med deres godsmejerier og privatejede slagterier og eksportforretninger. Der har utvivlsomt været mangan politikere på den tid, der har påpeget, at andelstanken ikke var noget, der kunne have interesse hos den frie danske bonde . . .

Når omstillingen alligevel blev en succes, skyldtes det ikke mindst, at andelsbevægelsen støttedes kulturelt og politisk af højskolebevægelsen. På højskolerne hørte landbefolkningen om samfundet, som man var en del af, og dér lærte man, ikke at være bange for nye politiske og økonomiske ideer.

Andelsbrug er heller ikke bare et spørgsmål om økonomi. Det har også sin kulturelle og politiske side, som må udvikles, og som landbrugene må lære at blive fortrolige med. Skal andelsbruget slå igennem som et reelt alternativ i den nuværende landbrugsudvikling, er det en forudsætning, at enkeltbrug og an-

NYE STATISTIKER (1977)

Statistical Yearbook	370,00
Demographic Yearbook	370,00
International Trade Statistics I/II	493,25
Industrial Statistics I/II	526,60
FAO Production Yearbook	85,75
FAO Trade Yearbook	85,75
FAO Fishery Statistics 44, Catches & Landings	102,80
45, Fish. Commodities	102,80
Yearbook of Forest Production 1966-1977	128,50
World Energy Supplies 1972-1976	99,80

NORDISK KORTHANDEL-SCANMAPS
Toldbodgade 53-55 · 1253 K · (01) 13 26 38

delsbrug sidestilles juridisk og økonomisk. Men det er ikke nok: Der må også skabes kulturelle og politiske rammer for udbredelsen af andelsbrugstanken. Netop dette lægger deltagerne i de to andelsbrug meget vægt på. Dette kan ske mange steder: F.eks. i husmandsforeningerne, landboudom, på landbrugsskolerne og gennem landbrugets ugemagasiner og tidsskrifter.

Der har i foråret 1979 været afholdt flere møder om emnet på jyske landbrugsskoler, og interessen blandt eleverne er meget stor. Netop landbrugsuddannelsen er vigtig, fordi den økonomiske indstilling til landbrugsarbejdet her bliver formet ganske afgørende: Er man uddannet til at se landbrugsdriftens økonomi og ens personlige økonomi som to sider af samme sag, præger det selvfølgelig indstillingen til, hvilken driftform, der anses for »naturlig«: Andelsbruget bliver i så fald det »særlige« - og naturligvis dermed også det uvante og vanskelige.

Det er tankevækkende at erindre sig den kulturelle og politiske aktivitet, der gjorde sig gældende i bondestanden for 100 år siden, hvor alle landbrugere tog på højskole. Ofte gang kunne det lade sig gøre, fordi landbrugene dengang faktisk bestod af storfamilier med folkehoid, hvor det var muligt for de enkelte familie-medlemmer at blive aføst under højskoleopholdet.

Hvad er det for en økonomisk ufornuft, der gør, at det ikke kan lade sig gøre i dag, hvor samfundet er mange gange rigere?